

فرهنگی

زندگی سر سفره خدا

شهادت طلبی در فرهنگ اسلام

زهرا روزبهانی

اشاره:

ایثار و شهادت، جایگاه فوق العاده ارزشمندی در فرهنگ اسلام دارد. ایثار و گام برداشتن در راه شهادت، کرامت و عزت انسان را تثبیت و تقویت می‌کند و روح متلاطم و پویای او را به نهایت کمال و اوج تعالی رهنمون می‌نماید. ایثار و شهادت، منشأ تربیت انسان جاودانه و جاودانگی انسان است و حقیقت وجود او را تبیین و تفسیر می‌کند. ماده شهید در قرآن کریم، ۱۶۰ بار با مشتقات مختلف ذکر شده است و احادیث متعدد روایت شده از پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع)، مسئله شهید و شهادت را چون میراثی عظیم به ما رسانیده است. در آموزه‌های دین اسلام، «شهید» به معنای کشته در راه خدا، کسی است که پس از «جهاد اکبر»، موفق به حضور در «جهاد اصغر» در راه خدا شده است؛ این حضور باعث ایجاد صفای باطن و مقامات عرفانی در وی گردیده، لذا به مقام «شهادت» واصل می‌شود و به شهود کامل و حقیقی نائل می‌گردد و ملکوت جهان را با چشم حق مشاهده می‌کند و به همین جهت او را «شهید» نامیده‌اند.

استاد مطهری می نویسد: بزرگ‌ترین اثر شهید، حماسه آفرینی اوست. در ملت‌هایی که روح حماسه، مخصوصاً حماسه الهی می‌میرد، شهید آن حماسه مرده را از نو زنده می‌کند

فضیلت شهادت

در بیان مقام و درجات عالی شهدا و فضیلت شهادت و اجر عمل آن‌ها، احادیث فراوانی از ائمه معصومین (ع) نقل شده است. رسول گرامی اسلام (ص) فرمودند:

«نیروهای رزمنده هنگامی که تصمیم به شرکت در جنگ می‌گیرند، خداوند مصونیت آن‌ها را از آتش تصمیم می‌کند و چون آماده جنگ شوند، فرشتگان به‌وجود آن‌ها افتخار می‌کنند... خداوند چهار هزار فرشته را بر آن‌ها می‌گمارد تا از جلو و پشت سر، آنان را محافظت نمایند. کار نیکی انجام نمی‌دهند مگر اینکه مضاعف شود. در مقابل هر روز حضور در جبهه، ثوابی برابر عبادت هزار مرد عادل برای ایشان می‌نویسند. چون بادشمن رویه‌رو می‌شوند، قلم همه اهل دنیا از درک ثواب آن‌ها عاجز است و چون به مبارزه بادشمن می‌ایستند

و تیرها را آماده نشان رفتن به دشمن می‌کنند و با آنان در آویزند، فرشتگان بال‌های خود را بر سر آن‌ها می‌گسترانند و برای پیروزی و ثابت قدمی آن‌ها دعا می‌کنند... مرحبا به روح پاکی که از بدنی پاک و مطهر خارج شد، بشارت باد بر تو، کرامت‌ها و نعمت‌هایی که هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده است و بر قلب هیچ کسی خطور نکرده است.^۱

پیامبر عزیز اسلام (ص) فرمود: مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَطْرَةٍ دَمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ هیچ قطره‌ای نزد خداوند عزیز و بزرگ، محبوب‌تر از قطره خونی که در راه خدا ریخته شود، نیست.

هیچ وقت خون شهید هدر نمی‌رود، خون شهید به زمین نمی‌ریزد و هر قطره‌اش به صدها قطره و هزارها قطره، بلکه به دریایی از خون تبدیل می‌گردد و در پیکر اجتماع وارد می‌شود.

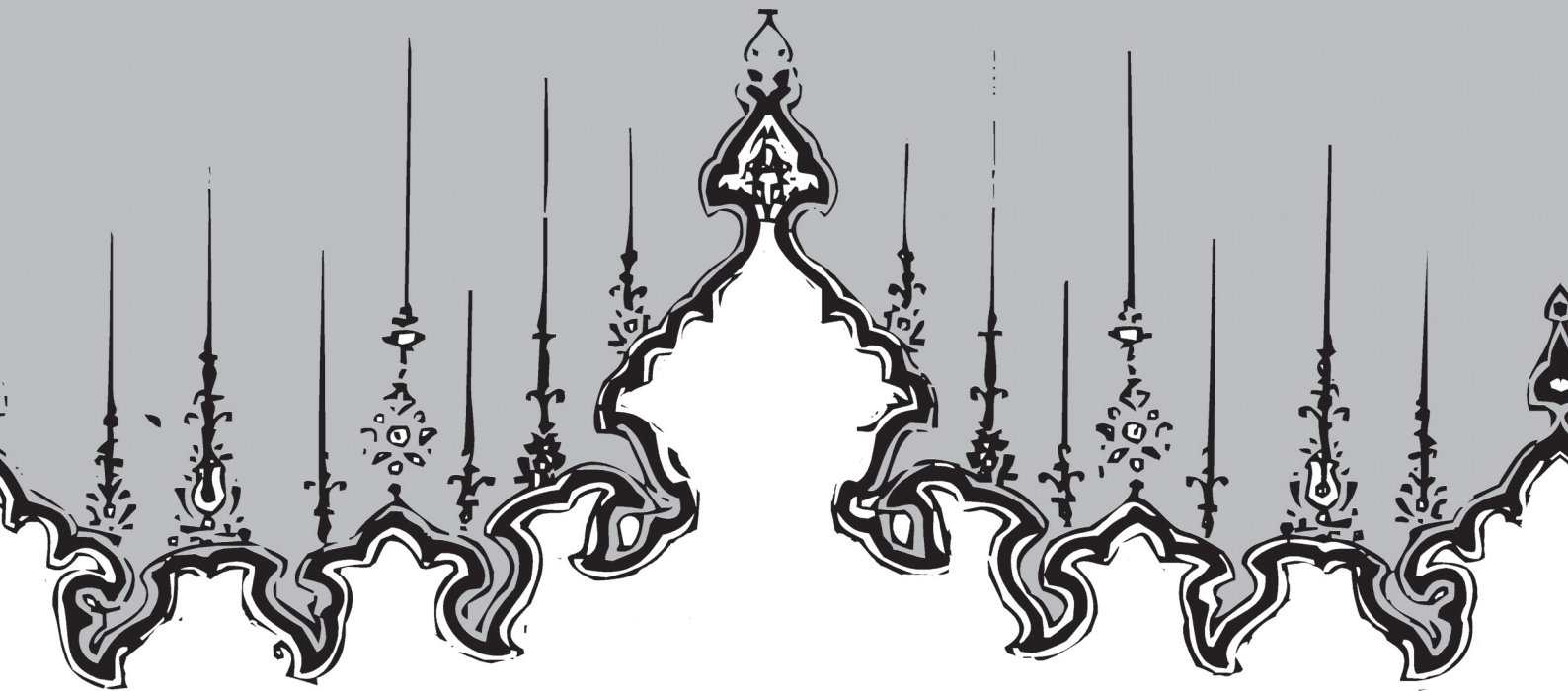
شهید با خون خود در کالبد جامعه روح حرکت و حماسه می‌آفریند و جامعه را از سکون و رکود باز می‌دارد. استاد مطهری می‌نویسد: بزرگ‌ترین اثر شهید، حماسه آفرینی اوست. در ملت‌هایی که روح حماسه، مخصوصاً حماسه الهی می‌میرد، شهید آن حماسه مرده را از نو زنده می‌کند، لذا اسلام همیشه نیازمند به شهید است، حماسه‌های جدید و آفرینش‌های تازه.^۳

همچنان پیامبر گرامی اسلام (ص) فرموده اند ما من احدی دخل الجنة فیتمنی ان یرج منها الا شهید فانه یتمنی ان یرجع فیقتل عشر مرآت مما یری من کرامه الله؛ هیچ کس از افرادی که وارد بهشت شده باشند، آرزوی برگشتن به دنیا را نمی‌کند، مگر «شهید» که آرزو دارد به دنیا برگردد و ده بار «شهید» شود و این به خاطر کرامت‌هایی است که «شهید» در هنگام «شهادت» نزد خدا مشاهده می‌نمایند.

اهمیت شهید به قدری است که وقتی پیامبر (ص)، تسبیحات اربعه را به فاطمه زهرا (س) تعلیم داد، آن حضرت از تربت حمزه سیدالشهداء (ع)، تسبیح ساخت و باین عمل خود به قداست شهید و جاودانگی او رسمیت بخشید. امام صادق (ع) فرمودند: اِنَّ السُّجُودَ عَلٰی تُرْبَةِ اَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) یُخْرِقُ الْحُجُبَ السَّبْعَ؛ سجده بر تربت حسین (ع)، حجاب‌های هفتگانه را پاره می‌کند. اگر انسان ارزش شهید را درک کند، خاک تربت او به نمازش ارزش می‌دهد.

حیات جاویدان

شهید با اهدای جان خود به جاودانگی می‌رسد و زندگی خویش را از سطح ظاهری بالا می‌برد. خداوند کریم می‌فرماید: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (آل عمران ۱۶۹)؛ ای پیامبر! هرگز گمان مبر کسانی که در راه

■ امام علی (ع) می فرماید: همانا بالاترین نوع مرگ، شهادت است. و سوگند به کسی که جانم در دست اوست، تحمل هزار ضربه شمشیر، از مردن در بستر آسان تر است.

جان‌ها و خداوند عزیز و اوج اعتلای انسان است.

شهید با خون خود، یعنی تمام وجود و هستی خود؛ ارزش، ابدیت و جاودانگی می‌یابد. خون شهید برای همیشه در رگ‌های اجتماع جریان می‌یابد. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود: *فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ حَتَّى يُقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ؛ بَرٌّ تَسْرٌ وَبِالْأَثَرِ مِنْ هَرِّ نَيْكُو كَارِي، نَيْكُو كَارِي دَيْكِرِي اسْت، تَا أَنْكَاهُ كَهْ دَر رَاهِ خُدَا شَهِيدِ شَوْد، وَقَتِي كَهْ دَر رَاهِ خُدَا شَهِيدِ شُد، دَيْكِرِ بِالْأَثَرِ أَوْ كِسِي نَيْسْت.*

و نیز فرمود: *إِنَّ أَبْخَلَ النَّاسِ مَنْ بَخَلَ بِالسَّلَامِ وَرَأْجُودَ النَّاسِ مَنْ جَادَ بِنَفْسِهِ وَ مَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى؛* بخیل‌ترین انسان‌ها کسی است که در سلام کردن، بخل بورزد و بخشنده‌ترین

مَمَّا تُحِبُّونَ (آل عمران/۹۲)؛ هرگز به (حقیقت) نیکوکاری نمی‌رسید، مگر اینکه از آنچه دوست می‌دارید، (در راه خدا) انفاق کنید. و در سوره «هل اتی» که سند عظمت و شکوه ائمه اهل بیت (ع) است، رمز این عظمت را در انفاق آنچه که مورد علاقه آنان بود معرفی می‌کند و می‌فرماید: *و يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلٰی حُبِّهِ مَسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ اَسِيرًا (انسان/۳۱)*؛ و غذای (خود) را با این که به آن علاقه (و نیاز) دارند، به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» می‌دهند!

تفسیر نمونه در توضیح این آیه نو شسته است: اطعام کردن آن‌ها ساده نیست، بلکه توأم با ایثار در هنگام نیاز شدید است؛ یعنی در عین اینکه علاقه به طعام دارند، آن را انفاق می‌کنند و به این ترتیب شنبه چیزی است که در آیه *لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (آل عمران/۹۲)* است؛ به نیکوکاری نمی‌رسید تا از آنچه دوست دارید، انفاق کنید.^۷ بالاترین چیزی که مورد علاقه انسان است، جان اوست. حب نفس یکی از مهم‌ترین عوامل حیات انسان و موجب رقابت، تلاش و خلاقیت است. آن‌گاه که انسان به اوج عظمت و فداکاری برسد، بهترین سرمایه‌زندی که جان اوست را در راه خدا ایثار می‌کند.

اعتقاد به خدا و قیامت، علاوه بر تبیین انگیزه معنوی فداکاری، پاداش مضاعف الهی را نیز تأمین می‌کند. مجاهده و فداکاری در مکتب اسلام، فروش جان ناقابل خویش به خالق

خدا کشته شدند، مردگانند! بلکه آنان زنده‌اند و نزد پروردگارش روزی داده می‌شوند. در صحیفه نور می‌خوانیم: شهداء، شمع محفل دوستانند، شهداء در فقه‌هه مستانه‌شان و در شادی و وصلشان، عند ربهم یرزقون‌اند و از نفوس مطمئنه‌ای هستند که مورد خطاب «فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَ ادْخُلِي جَنَّتِي» پروردگارند.

اما مراد از حیات شهیدان که خداوند در قرآن فرموده چیست؟ در ذیل آیه ۱۵۴ سوره بقره تحت عنوان «و لا تقولوا لمن يقتل فی سبیل الله اموات بل احياء و لكن لا تشعرون» که به زنده بودن شهیدان اشاره کرده علامه طباطبائی در تفسیر این آیه چنین مرقوم داشتند: مراد از حیات در آیه شریفه حیات حقیقی است. حیاتی سعید است نه صرف حیاتی است که خداوند تنهامؤمنین را به آن احياء می‌کند و در نهایت معنای آیه این طور می‌شود: به کسانی که در راه خدا کشته شده‌اند مرده مگوید و آنان را فانی و باطل نپندارید که آن معنایی که از دو کلمه مرگ و حیات در ذهن شما هست بر مرگ آنان صادق نیست، چون مرگ آنان آن طور که حسن ظاهر بین شما در کمی کذب معنای پطلان نیست، بلکه مرگ آنان نوعی زندگی است، ولی حواس شما آن را درک نمی‌کنند.

شهادت و کمال نیکوکاری

قرآن کریم، می‌فرماید: *لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا*

در حدیثی از پیامبر (ص) سؤال شد که چرا شهید مورد آزمایش و سؤال واقع نمی‌شود؟ پیامبر (ص) فرمود: زیرا شهید در زیر برق شمشیر، آزمایش خود را به پایان رسانده است.

بپذیرش مرگ در بی‌بیت‌ر است: **إِنَّ أَفْضَلَ الْمَوْتِ الْقَتْلُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَلْفُ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ أَهْوَنُ عَلَيَّ مِنْ مَيِّتَةٍ عَلَيَّ فِرَاشُهَا** همانا بالاترین نوع مرگ، شهادت است. و سوگند به کسی که جانم در دست اوست، تحمل هزار ضربه شمشیر، از مردن در بستر آسان‌تر است. شهید با آگاهی از اینکه میدان جهاد، محل فداکاری، از خود گذشته‌گی و شهادت است؛ از کام‌جویی مادی دل می‌کند و به میدان ایثار پامی گذارد. او تسلیم مرگ نمی‌شود، بلکه مرگ را تسلیم خود می‌کند.

فضیلت جهاد

کسانی که آگاهانه پا در عرصه جهاد می‌گذارند، درب مخصوص بهشت را به روی خود می‌گشایند و خود را از آفات سستی و تن‌پروری رهایی می‌بخشند. امام علی (ع) فرمودند: **أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِحَاصَّةِ أَوْلِيَاءِهِ وَهُوَ لِبَاسِ التَّقْوَى وَدَرَعُ اللَّهِ الْحَصِينَةَ وَجَنَّةُ الْوَأَيْفَةِ فَمَنْ تَرَكَهُ رَعِبَهُ عَنْهُ أَلْبَسَهُ اللَّهُ تَوْبَ الذَّلِيلِ ۱۲**؛ اما بعد، جهاد، دری است از دریای بهشت که خدا به روی گزیده دوستان خود گشوده است و جامه تقوی است که بر تن پوشیده است. زره استوار الهی است که آسیب نیند و سپر محکم اوست (که تیر در آن ننشیند) هر که جهاد را واگذارد و ناخوشایند داند، خدا جامه خواری بر تن او پوشاند و ... مجاهدان در راه حق با شوق وارد میدان کارزار می‌شوند؛ زیرا می‌دانند که مجاهدان فی سبیل الله مورد علاقه و محبت خدا هستند و خداوند آنان را دوست دارد. **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ (صَف ۴)**؛ خداوند کسانی را دوست می‌دارد که در راه او پیکار می‌کنند، گویی بنایی آهنین‌اند.

انسان‌ها کسی است که جان و مال خویش را در راه خدا، بذل و ایثار نماید.

شهادت؛ بالاترین نوع مرگ

شهادت؛ فنا شدن انسان برای نیل به سرچشمه نور و نزدیک شدن به هستی مطلق است. شهادت؛ مرگی از راه کشته شدن است که شهید آگاهانه و به خاطر هدف مقدس و به تعبیر قرآن (فی سبیل الله) انتخاب می‌کند. یعنی شهید در راهی کشته می‌شود که هر دو ارزش آگاهانه و فی سبیل الله را داراست و چنین مرگی است که به تعبیر پیامبر (ص) شریفترین و بالاترین نوع مردن است (أَشْرَفُ الْمَوْتِ قِتْلُ الشَّهَادَةِ) و علی (ع) آن را گرمی‌ترین نوع مردن می‌داند. (أَكْرَمُ الْمَوْتِ الْقَتْلُ) شهید در لغت به معنی (گواه) است و در اصطلاح به کسی گویند که در راه خدا کشته می‌شود.

امام علی (ع) می‌فرماید: اگر انسان را از مرگ گریزی نیست، بهتر است که باشمشیر در راه خدا کشته شود. و آن تکن‌الایدان للموت انشأت قتل امری بالسيف فی الله افضل؛ اگر بدن (انسان‌ها) برای مرگ آفریده شده است، کشته شدن انسان باشمشیر در راه خدا با ارزش‌تر است. و تأکید می‌کند که تحمل هزاران ضربه شمشیر، آسان‌تر از

آموزش گناهان شهید

در قرآن کریم درباره بخشش گناهان شهید چنین آمده است: **فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَآخَرُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَآوَدُوا فِي سِبْطِي وَكَاتَلُوا وَقَاتَلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دَخَلَنَّهُمْ جَنَاتُ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ** و آنان که از وطن خود هجرت کردند و از دیار خود بیرون رانده شدند و در راه خدا رنج کشیدند، جهاد کردند و کشته شدند، همانا بدی‌های آنان را می‌پوشانیم و آنان را به بهشت‌هایی که از زیر درختان آن نهرهای آب جاری و روان است، داخل می‌کنیم و این پاداشی است از جانب خدا و پاداشی که از جانب خدا باشد، نیکوست. در این آیه اشاره شده که خداوند همه بدی‌های کشته‌شدگان در راه خدا را نادیده می‌گیرد و بعلاوه از جانب خود به آنان نیکوترین پاداش را عطا می‌کند.

در همین رابطه احادیثی نیز ذکر شده است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌نمایم. **قال النبي (ص):** فاذا ودعهم اهلهم بكت عليهم الحيتان و البيوت، تخرجون من ذنوبهم كما تخرج الحية من سلخها؛^{۱۳} چون رزمندگان با اهل و خانواده خود خداحافظی کنند، ماهی‌ها و خانه‌ها، بر آن‌ها می‌گریند و از گناهان خود خارج می‌شوند؛ همان‌گونه که مار، از پوست خود خارج می‌شود. در حدیث دیگری که پیامبر شش خصلت را برای شهیدان ذکر فرمودند، اولین خصلت این است که: اولین قطره خونی که از شهید بر زمین ریخته می‌شود، گناهانش بخشیده و آمرزیده می‌گردد. این لفظ در احادیث دیگری هم تکرار شده است.

مَثَل شَهِید، مَثَل شَمع است که خدمتش از نوع سوختن، فانی شدن و پرتو افکندن است. تا دیگران در این پرتو که به بهای نیستی او تمام شده بنشینند و آسایش بیابند و کار خویش را انجام دهند.

پی نوشت‌ها:

۱. کشف الاسرار و عده الأبرار؛ ج ۲، ص ۲۴۸ و ۲۴۹.
۲. کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی؛ بیروت: دارالاضواء، ۱۳۷۱، ۵۳/۵.
۳. مطهری، مرتضی؛ قیام و انقلاب مهدی (عج) به ضمیمه شهید؛ قم: صدرا، ۱۳۶۷، ص ۱۰۴.
۴. جامع احادیث الشیعه؛ ج ۱۳، ص ۱۲.
۵. حر عاملی، محمد؛ وسائل الشیعه؛ تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۱، ۳۶۷۵.
۶. برگرفته از مقاله شهادت در قرآن و احادیث. www.tebyan.net/index.aspx?pid=۷۹۴۳
۷. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه؛ تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴، ج ۲۵، ص ۳۵۳.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی؛ بیروت: دارالاضواء، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۳۴۸.
۹. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الأنوار الجامعة لعلوم الأئمه الأطهار؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۱۲.
۱۰. دیوان علی (ع)؛ قم: پیام اسلام، ۱۳۶۹، ص ۳۱۵.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی؛ بیروت: دارالاضواء، ۱۳۷۱، ج ۵، ص ۵۳.
۱۲. شهیدی، سید جعفر؛ ترجمه نهج البلاغه؛ تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۷۸، ص ۲۷.
۱۳. کشف الاسرار و عده الأبرار، ج ۲، ص ۳۴۷.
۱۴. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۹.
۱۵. مطهری، مرتضی؛ قیام و انقلاب مهدی (عج) به ضمیمه شهید؛ قم: صدرا، ۱۳۶۷، صص ۷۲-۸۴.
۱۶. کشف الاسرار، ج ۱، ص ۴۱۷.

است که در اسلام قداست خاصی دارد. در عرف خاص اسلامی، هاله‌ای از نور این کلمه را فرا گرفته است. این کلمه در همه عرف‌ها توأم با قداست و عظمت است. چیزی که هست، معیارها و ملاک‌ها متفاوت است. از نظر اسلام هر کس به مقام و درجه شهادت نائل آید، یعنی واقعا در راه هدف‌های عالی اسلامی، به انگیزه برقراری ارزش‌های واقعی بشری کشته بشود، به یکی از عالی‌ترین درجات و مراتبی که یک انسان ممکن است در سیر صعودی خود نائل شود، رسیده است. شهید کسی است که با فداکاری و از خود گذشتگی خود و با سوختن و خاکستر شدن خود، محیط را برای دیگران مساعد می‌کند. **مَثَل شَهِید، مَثَل شَمع است که خدمتش از نوع سوختن، فانی شدن و پرتو افکندن است. تا دیگران در این پرتو که به بهای نیستی او تمام شده بنشینند و آسایش بیابند و کار خویش را انجام دهند.** آری شهدا شمع محفل بشریتند. آنان که هستی خویش را برای وصال دوست، مهیا کرده‌اند، از دام‌های میّت رهیده و شیطان را در بند کشیده و او را به یاس کشانده‌اند.^{۱۰} در پایان این جستار به ذکر حدیثی از پیامبر (ص) اشاره می‌شود:

رسول اکرم (ص) در روز اُحد، بالای سر «مصعب بن عمیر» ایستاد و برای او دعا کرد و سپس فرمود: رسول خدا گواهی می‌دهد که شهدا شاهدان من نزد خدا در روز قیامت هستند. بیایید و ایشان را زیارت کنید، بر ایشان سلام کنید که سوگند به آن که جانم در دست او است، هیچ کس نباشد که بر آن‌ها سلام کند؛ الا اینکه جوابش را می‌دهند. و آن‌ها از میوه‌های بهشتی و هدایای آن روزی داده می‌شوند.^{۱۱}

امام صادق (ع) نیز در روایتی می‌فرماید: من قتل فی سبیل اللّٰه لم یعرفه الله من سیئاته؛ کسی که در راه خدا به شهادت نائل شود، هیچ یک از گناهان و بدی‌هایش به او ارائه نخواهد شد؛ یعنی از همه آن‌ها چشم‌پوشی خواهد شد.

و در تفسیر آیه «ان لا خوف علیهم و لا هم یحزنون» (۱۷۰ آل عمران) نیز آورده‌اند که به شهیدان بشارت می‌دهند که از گناهان گذشته‌خوفا نباشند، باشند، زیرا خداوند گناهانشان را با شهادت پاک می‌سازد.

در حدیثی دیگر از پیامبر (ص) سؤال شد که چرا شهید مورد آزمایش و سؤال واقع نمی‌شود؟ پیامبر (ص) فرمود: زیرا شهید در زیر برق شمشیر، آزمایش خود را به پایان رسانده است.

رزق و روزی شهید

خداوند در آیات ۱۶۹ تا ۱۷۱ سوره آل عمران می‌فرماید:

ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احياء عند ربهم یرزقون، فرحین بما آتاهم من فضله و یستبشرون بالذین...

در این آیات خداوند بعلنا از اینکه می‌فرماید شهیدان را مرده مپندار، اشاره می‌کند به اینکه شهیدان زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی می‌خورند (عند ربهم یرزقون) که در این قسمت از آیه به ارتزاق شهیدان اشاره شده است. لذا اگر نوعی حیات مجازی برای شهیدان فرض کنیم، با ارتزاق منافات دارد، پس باید حیات را حقیقی در نظر گرفت. زیرا ارتزاق از ویژگی‌های موجود زنده و حقیقی است و چون خداوند در باره شهیدان گفته است که نزد پروردگارشان ارتزاق می‌کنند، لذا شهید نمی‌تواند زنده حقیقی نباشد.

شهید! شمع محفل بشریت

استاد مطهری می‌نویسد: شهادت واژه‌ای